

Hrob u jámy Barbora

SVĚDECTVÍ O PRVNÍM NACISTICKÉM VÁLEČNÉM ZLOČINU NA TĚŠÍNSKU

Mečislav Borák

Bylo před pátou hodinou ranní 1. září 1939, když děla německého křížníku Schleswig-Holstein začala ostřelovat polskou pevnost Westerplatte u přístavu Gdaňsk na severu země a zároveň na jihu dopadly první německé bomby na letiště v Katovicích a v Bilsku. Začala druhá světová válka, nejhroznější válka v dějinách lidstva. Nacistické armády vtrhly bez povolení války do Polska a zahájily svůj krvavý pochod za světovládou.

Německá armádní skupina Sever útočila z Východního Pruska a z Pomoří, armádní skupina Jih ze Slezska a ze Slovenska. Nejprudší útok vycházel ze Slezska a byl namířen na Varšavu, měl za cíl prolomit polskou obranu. Ráno 1. září se také z území protektorátu hrnula německá vojska, obsazovala těšínské obce a pronikala dále do Slezska. Nacisté zde měli mnohonásobnou převahu v počtu vojáků, tanků i letadel. Polská armádní skupina generála Sadowského, součást armády Krakov, se této přesile nemohla ubránit. Už v noci ze 2. na 3. září začala polská armáda ustupovat. 4. září ovládli nacisté celé území Slezska. Koncem září padla Varšava.

Pomnichovským zábořem odtržené Těšínsko, tehdy již téměř rok obsazené sanačním Polskem, se tak stalo prvním územím naší republiky, které zakusilo hrůzy a utrpení světové války. V boji s německou přesilou hynuli první vojáci a příslušníci domobrany, docházelo k obětem z řad civilního obyvatelstva. Smrt mnoha zdejších obyvatel však již tenkrát nesouvisela přímo s válečnými událostmi, ale s metodami teroru, které se staly na dlouhou dobu nedílnou součástí nacistické okupační politiky, bezohledně prosazované na dobytých územích. Nacisté zde také spáchali první hromadnou vraždu.

Došlo k ní na katastru obce Karviná 2-Doly poblíž okresní silnice, vedoucí kolem jámy Barbora do Horní Suché. Místo činu se nachází v těsné blízkosti zadní brány dolu v hustém lesním porostu, k němuž směřuje nenápadná zarostlá cesta mezi divokými jezírky, tak častými ve zdejší poddolované krajině.

Ráno 18. září 1939 byl prostor za jámou Barbora obklopen příslušníky oddílu SS a všechny přístupy k lesu byly uzavřeny. Projelo jen nákladní auto s osmi vězni z karvinské věznice, kterým po zastávce v Larischově zámeckém zahrádnictví přidělili motyky a krompáče. Nařídili jim, aby na určeném místě vykopali čtvercovou jámu o straně asi čtyři metry a pobízel je, aby si pospíšili. Když byla jáma hluboká asi půldruhého metru, odvedli je stranou a přikázali, aby si lehli obličejem k zemi.

Adolf Baron z Horní Suché, jeden z oněch vězňů, jemuž se podařilo přežít nacistické mučírny, podal po válce podrobné svědectví o zločinu. Ležel jako ostatní tváří k zemi, až uslyšel přijíždět nákladní auto. Zastavilo poblíž jámy. Když pozvedl opatrně hlavu, spatřil, jak z auta vystupují muži a esesáci je vedou blíž k vykopané jámě. Chvilí poté se ozvalo asi třicet výstřelů. Jen co střelba utichla, přivedli vězně k jámě. Byla až do tří čtvrtin plná mrtvých těl, zakrytých dvěma pokrývkami a ledabyle zahrnutých trochou hlíny. V jednom rohu vyčnívaly zpod pokrývky něčí nohy. Podle kalhot poznal Baron Jana Twardzika, drogistu z Prostřední Suché.

Vězni museli co nejrychleji zaházet hrob hlínou a dokonce zasadit zpátky smrček, který tam dříve rostl, aby se na původním vzhledu okolí nic nezměnilo a nikdo nenašel místo tragédie. Velitel exekuce je pak spolu s místním německým četníkem přinutili pod hrozbou zastřelení, aby složili slib mlčenlivosti. Po

návratu do věznice jej museli písemně potvrdit. Přesto se většina z nich konce války nedočkala; např. Jan Recmanik byl umučen v Osvětimi, Leopold Gottlieb v Terezíně. Přežili pouze tři svědkové — Henryk Bilko ze Stonavy, Teodor Krawiec z Lazů a zmíněný Adolf Baron z Horní Suché.

Právě on přivedl v srpnu 1945 vyšetřovatele SNB do karvinského lesa a označil místo, kde v písčité půdě ležely pozůstatky dvanácti obětí nacistického zločinu. Osm z nich mělo poslední bydliště před exekucí v Prostřední Suché — horníci Eduard Feber, Henryk Jasiołk, Jan Kohutek, Franciszek Konesz a Franciszek Żulowski, hornický důchodce Jan Kraina, drogist Jan Twardzik a železničář Józef Waclawik, ze Stonavy pocházel hostinský Józef Feber a horník Jan Mrajca, z Orlové knihkupec Józef Nowak a z Louk nad Olší kovář Alojzy Kokotek.

Hromadné zatýkání občanů Prostřední Suché se odehrálo odpoledne 9. září 1939. Ve všech případech probíhalo podobně: k domkům vybraných občanů přijeli autem příslušníci SS v doprovodu místního německého holiče Franze Franka na motocyklu, zatklí určitou osobu a odvezli ji do věznice v Karvině. Vzpomíná třeba Anna Twardziková: „Toho dne k nám přišel člen SA Franz Frank ve společnosti třech gestapáků. Vykonali u nás prohlídku a nařídili manželovi, aby se oblékl, že půjde s nimi. Manžel se přítomně ptal Franka, proč právě on pro něho musel přijít, byli totiž před okupací dobrými kamarády, ale Frank jenom pokrčil rameny“.

Jiné svědectví podal Józef Kraina: „Frank společně s několika příslušníky gestapa přišli do našeho bytu a odvěkli mého otce do vězení v Karvině. Frank se hned po příchodu německých vojsk hlásil k nacistům a nosil na rukávě hákový kříž. Když k nám gestapo přišlo, prosila moje matka Franka, aby měl přece sliťování s tak starým člověkem, otcí bylo 65 let. Ale Frank jí vůbec neodpověděl. Myslím si, že Frank má hlavní vinu na zatčení a zastřelení mého otce. Gestapáci přece zdejší lidi hned po svém příchodu neznali a právě Frank je na různé osoby upozorňoval“.

Franz Frank pocházel z Moravské Ostravy a od roku 1924 měl v Prostřední Suché holičskou živnost. I když se za první republiky hlásil k Československu a za polského sanačního záboru Těšínska získal polské státní občanství, hned po příchodu nacistů vstoupil do SA a působil v řadě dalších nacistických organizací. V posudku, který o jeho chování vydal závodní výbor jámy Suchá v Dolní Suché v roce 1945, se uvádí:

„Za buržoazní ČSR pořádal ve svém bytě hostiny a zval na ně české četníky, za polského záboru hrál stejnou hru a udržel se v obci. Pak se dal do služeb nacistů, zakládal v obci SA, organizoval cvičení, vedl prohlídky, na jámě Suchá dostal za své služby v dubnu 1940 místo důlního úředníka“.

Před mimořádným lidovým soudem Frank tvrdošíjně odmítal jakýkoliv podíl odpovědnosti na událostech, které vyvrcholily tragédií u jámy Barbora. I když jej pozůstali po obětech usvědčovali ze spolupráce s nacisty při zatýkání v obci, uváděl na svou obranu: „Rozhodně popírám, že bych nesl vinu na zastřelení občanů z Prostřední Suché. Celá věc se stala takto:

Hned po okupaci jsem měl na starosti policejní záležitosti v obci. V září 1939 se ke mně jakožto k policejnímu orgánu dostavili čtyři členové SS a ptali se mě, kde bydlí Karol Nierostek a Gustaw Podlesný. Žádali mne, abych je k nim zavedl. Prohledali jsme,

Místo zločinu v lesíku u jámy Barbora v Karviné (archív autora)

vlastně členové SS prohlédali oba byty, ale nikoho nenašli doma. Při domovní prohlídce u Nierostka však našli papír se jmény osob, na kterém bylo napsáno: seznam odběratelů povstaleckých novin (Gazety powstańców). Podle tohoto seznamu pak chodili esesáci do bytů a koho našli doma, toho zatkli. Já jsem toliko chodil s nimi a ukazoval jim, kde kdo bydlí. Chodili jsme pouze k osobám uvedeným na seznamu. Zatčení pak byli odvezeni na jámu Suchá v Dolní Suché. Kam byli odvezeni dále nebo co se s nimi stalo, to nevím“.

Podobně tomu zřejmě bylo i v ostatních obcích, jen data a údajné motivy zatčení se různily. Kovářský

Člen SA Franz Frank z Prostřední Suché (archív autora)

mistr a člen obecní samosprávy v Loukách nad Olší Alojzy Kokotek byl zatčen proto, že jako místní činovník pronesl před časem na národních slavnostech v obci u hasičské zbrojnice proslov s protiněmeckými výroky. Byl zatčen až 17. září, jediný den před vraždou.

Lze skoro s jistotou předpokládat, že mezi oběťmi by se objevili další občané, kteří však v té době byli ještě na frontě jako zmobilizovaní polští vojáci. Patřil k nim třeba Augustyn Lukosz z Louk nad Olší, dlouholetý funkcionář socialistických dělnických organizací. Svědčí o tom dopis ing. Fryderyka Lukosze, žijícího dnes i s rodinou v Polsku:

„Už 1. září 1939 přišli do našeho bytu v Loukách místní nacisté Leopold Ganczarzyk, Josef Puk a Emil Cyroň. Jak mi později vyprávěla manželka, kopali botami do dveří a chovali se hrubě a velmi drze. Provedli prohlídku celého bytu, vyházeli všechno ze skříní a z knihovničky. Mé ženě, která byla v sedmém měsíci těhotenství, nařídili přesunovat pohovky, skříně a jiný těžký nábytek. Nešetřili ani její chorou matku, k níž se chovali zvláště hrubě, honili ji z kouta do kouta a vyhrožovali zastřelením. Hledali i ženinu sestru Walerii, ale ta včas utekla z domu a ukrývala se přes tři dny v kukuřici. Obě ženy pak musely přerovnat slámu ve stodole. Fašisté hledali zbraně a když nic nenašli, opustili s nadávkami náš byt. Tak už prvního září začalo pro naši rodinu peklo.

V noci na 5. září přišli k nám znovu spolu s německými četníky a esesmany, ještě hodinu po půlnoci přehrabávali tchánovu knihovnu a hledali nějaké dokumenty. Dva dny nato zatkli těžce nemocnou tchýni a švagrovou a odvezli je do vězení ve Fryštátě.

24. září jsme se spolu s tchánem Augustynem Lukoszem vrátili z evakuace. Unavení, hladoví, po několika bezesných nocích, po třítýdenním bloudění jsme sotva usnuli a už tu byli zase. Zatkli nás a odpoledne pod dozorem gestapáků s pistolemi odvezli do budovy gestapa v Karviné 2. Tam nás vyslýchali. Zkopané, zbité a polopřítomné nás odvezli do vězení v bývalém obecním úřadě v Karviné 2. Vsadili nás do oddělených cel. V přeplněných, vlhkých celách byl nedostatek vzduchu. Počátkem října tchána odvezli do vězení ve Fryštátě a mne propustili do domácího vězení.

V Loukách jsem se musel třikrát denně hlásit na obecním úřadě u Leopolda Krocška. Při každém hlášení mi nadával do polských psů a sviní a učil mně zdravít Heil Hitler, čemuž přihlíželi místní nacisté.

V první polovině října odvezli tchána do tábora ve Skrochovicích. Já jsem se musel každé ráno hlásit na obecním úřadě s pracovním náradím — lopata, kladivo, krompáč a kolečka. Určili mě do práce při rozebírání železničního mostu na trati Suchá — Těšín, zničeného v bojích války. Každý den jsem musel pochodovat přes celou ves, tam a zpátky. V zimě jsem byl přeložen na odklizení sněhu z hlavní silnice, vedoucí přes Louky.

Koncem prosince se tchán vrátil domů, 16. dubna 1940 zemřela jeho žena. Týden nato si pro nás znovu přišli četníci. Vedli nás přes vesnici na obecní úřad, večer nás odvezli nákladákem do Karviné na gestapo. Příštího dne nás převezli do Těšína — do Khonovy továrny, a odtud vlakem do koncentračního tábora v Dachau. Brzy nás převezli dále do tábora v Mauthausenu-Gusenu, kde tchán 27. října 1940 zemřel. Na podzim r. 1941 došlo ke konfiskaci rodinného majetku — domku i půdy. Moje žena Augustýna Lukoszová, vyhnaná z vlastního domu i s dvouletou dcerkou, byla zbavena střechy nad hlavou, chleba i jakékoliv možnosti obrany“.

Zatčení byli převezeni do věznice v Karviné, kde byli podrobeni krutým výslechům. Vzpomínají na to shodně všichni příbuzní oběti, kteří přišli do karvinské věznice, např. Anna Twardziková, která se tam dostala jako kuchařka a spatřila svého muže: „Manžel byl velice zbitý a ztýraný, většině vězňů chyběly zuby.“

Františka Vraníková byla ve věznici navštívit svého otce Franciszka Konesze: „Matka po návratu z Karviné říkala, že otec je tam ve vězení a že jí dovolili s ním mluvit. Potom jsem tam jela já a předala jsem

Z pietního pohřbu obětí v roce 1945 (archív autora)

zal do kúry značku. Později byl znovu zatčen a už se nevrátil. Na základě Baronova oznámení byl po válce hrob zjištěn a byla provedena exhumace obětí.“

Exhumační protokol se nedochoval, máme však svědectví několika účastníků exhumace. Jedním z nich byl Alois Vraník z Prostřední Suché: „Počátkem září 1945 jsem se účastnil exhumace hromadného hrobu, objeveného za dolem Barbora v Karviné. Bylo v něm dvanáct mrtvol a v jedné z nich jsem poznal podle modré blúzy, žlutých kalhot, botů a podle zubů svého tehána Franciszka Konesze. Měl v zadní části hlavy otvor po střelné ráně, podobně jako ostatní oběti. Exhumaci prováděl doktor Fajkus, který pracoval na dole Barbora a byli tam i další příbuzní obětí. Byl tam i Baron, který musel jako vězeň kopat hrob. Řekl mi tehdy, že jeden ze zastřelených byl zasažen do ramene a ještě žil, když byl z příkazu gestapáků zasypán hlínou...“

Dne 2. září 1945 byly všechny oběti tragédie převezeny do Prostřední Suché a pochovány na místním hřbitově. V úmrtních listech, vystavených po válce, je jako příčina smrti uvedeno: „zastřelen německou policií“.

Zločin spáchaný nacisty u jámy Barbora v Karviné hned v prvních dnech války právem vyvolává řadu otázek, na něž není jednoduché přesně odpovědět. Proč vlastně muselo zemřít oněch dvanáct mužů? Mohli se opravdu dopustit během tak krátké doby, jež předcházela jejich zatčení, nějakých zločinů proti německé říši?

Spolupracovník nacistů Frank na tuto otázku odpovídal jednoduše: „Všichni zatčení byli již za bývalé republiky činní jako povstalci, jak bylo vidno z nalezeného seznamu.“

Termínem „slezští povstalci“ byli označováni účastníci tří povstání polského obyvatelstva Horního Slezska v letech 1919–1921. Polsko podepsalo v r. 1919 spolu s Německem Versailleskou mírovou smlouvu, podle níž mělo být rozhodnuto o příslušnosti Horního Slezska plebiscitem. Polské obyvatelstvo proti tomuto rozhodnutí protestovalo a zároveň se stavělo na odpor teroristickým akcím německých ozbrojených sborů dobrovolníků, tzv. freikorpsů, jejichž činnost spojenecká správní komise tolerovala. Poslední povstání v r. 1921 po nepříznivém návrhu na rozdělení území přerostlo v pravidelnou válku mezi povstalci a příslušníky německých freikorpsů.

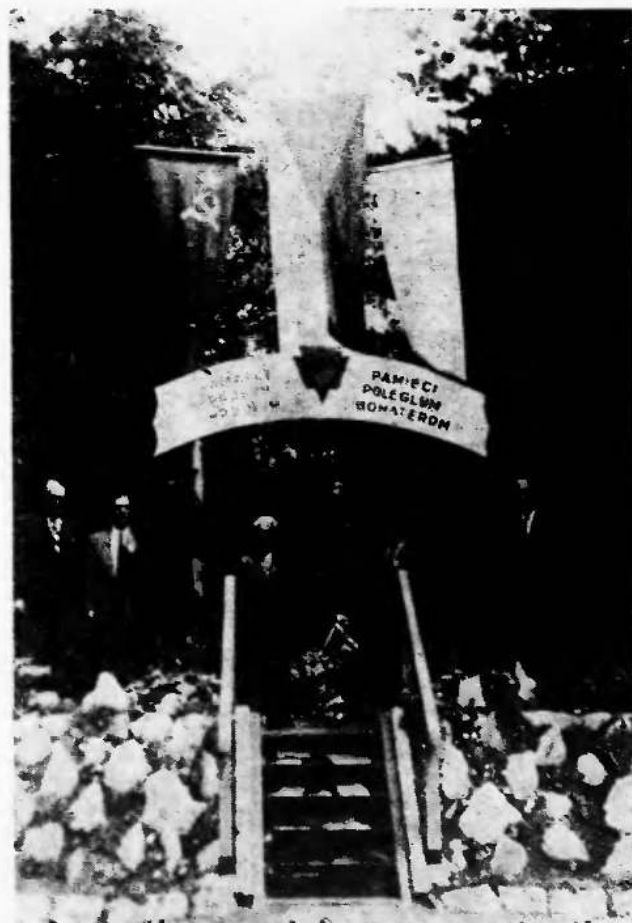
Poláci si s hrđostí připomínali tradice tohoto boje za národní svobodu. Uvádí se, že např. v roce 1935 měl Svaz polských povstalců na území jednotlivých slezských okresů celkem 30 157 členů, mezi nimiž byla ovšem celá řada osob, které se žádného z povstání neúčastnily.

Nacisté svévolně využili těchto historických skutečností, posilovali šovinistické citění německého obyvatelstva Slezska a živili nenávist vůči celému polskému národu. První dny okupace jim poskytly příležitost ke krvavé pomstě, na níž se dávno předem připravovali. Už několik měsíců před útokem na Polsko vyhotovily jejich výcvěčné služby speciální knihu zatýkačů „Son-

derfahndungsbuch — Polen“, seznamy osob „nepřátelsky se stavících k Němcům“, které obsahovaly údaje o 61 tisících polských občanů. Kartotéky těchto osob byly pak dány k dispozici operačním skupinám okupačních vojsk.

K bývalým polským povstalcům chovali nacisté zvláště velkou nenávist. Při známém provokačním pře-padení rozhlasové stanice v Glivicích v předvečer zahájení války označili za pachatele „polské povstalce“, podobně jako v mnoha dalších záměrně vyvolaných incidentech. Na celém Horním Slezsku byly už v průběhu září provedeny desítky hromadných „poprav“ bývalých povstalců a dalších osob, které tak nacisté označili. Hned druhý rozkaz velitele ochranné policie v Katovicích ze 16. 9. 1939 například s odvoláním na příkaz říšského vedoucího SS a šéfa německé policie Himmlera určuje, že za povstalce mají být považováni nejen účastníci povstání, ale také všichni členové povstaleckých organizací, i když se jimi stali až mnohem později. Užití zbraně bylo povoleno, mělo se pouze neprodleně hlásit nadřízeným.

Podobně vyznívalo nařízení šéfa katovické civilní správy o úkolech civilních místních a závodních stráží ze 13. září 1939, které byly v té době zřizovány z řad místního německého obyvatelstva a zrádců polského národa. Bylo namířeno nejen proti obráncům Slezska z let 1919–1921, ale i proti příslušníkům dobrovolnických polských oddílů, které se spolu s armádou účastnily obrany země v r. 1939: „Tam, kde se objeví vůdci povstalců, je třeba je okamžitě zatknouti a předat Einsatzkomandům bezpečnostní policie... Tehdy je nutno připojit protokolární prohlášení spolehlivých volksdeutscheů, z nichž musí vysvitat, kým je zatčený, co je o něm známo z minulosti, kdy došlo k jeho návratu, a kde a při jaké příležitosti byla zaznamenána jeho činnost. Tam, kde budou dopadeny takové osoby se zbraní v ruce, je třeba je okamžitě zastřelit. V ta-

Vzpomínková slavnost k výročí tragédie u jámy Barbora (počátek 60tých let)

kovém případě je třeba ještě téhož dne podat hlášení příslušnému einsatzkommandu bezpečnostní policie, které zjisti faktický stav.“

V případě zločinu u jámy Barbora lze těžko přistoupit na Frankovo vysvětlení. Na Těšínsku žilo jen málo aktivních povstalců, žádné z povstání sem přímo nezasahovalo. Byl snad dostatečným důkazem odběr povstaleckého tisku? Ostatně, o existenci seznamu odběratelů povstaleckých novin víme jen z Frankovy výpovědi. Někteří příbuzní popírají účast obětí v povstání, zastřelený Eduard Feber měl podle svědectví manželky dokonce českou národnost, takže nepatřil k polským povstalcům. Zdá se, že skutečnou příčinou smrti oněch dvanácti osob byla okolnost, že byli označeni za nepřátelské živly, za organizátory místního polského a protiněmeckého hnutí. S ověřováním údajných informací, či s náležitým soudním řízením si už okupanti nedělali starosti.

Řídili se zřejmě názorem svého nejvyššího vůdce Adolfa Hitlera, který týden před rozpoutáním války 22. srpna 1939 podepsal rozkaz k provedení operace „Tannenberg“. Na poradě vedení této operace tlumočil Hitlerovu směrnicí: „Přední vrstvy polského obyvatelstva je třeba zneškodnit v takové míře, v jaké to jen bude možné.“

Další válečný zločinec, kat českého národa Reinhard Heydrich vystoupil v podobné úloze i vůči národu polskému. Dne 25. srpna 1939 podepsal rozkaz k provedení operace „Tannenberg“. Na poradě vedení této operace tlumočil Hitlerovu směrnicí: „Přední vrstvy polského obyvatelstva je třeba zneškodnit v takové míře, v jaké to jen bude možné.“

Dohodl s velením pozemních sil wehrmachtu vytvoření speciálních operačních skupin. Tyto „einsatzgruppen“, vyslané na území obsazené wehrmachtem, dostaly za úkol likvidovat osoby i polské skupiny, které by byly schopny organizovat případný protiněmecký odpor. Každé z armád, které se účastnily invaze do Polska, byla podřízena speciální operační skupina bezpečnostní policie (sipo) a bezpečnostní služby (SD), skládající se ze 2 až 4 operačních jednotek. Veliteli skupin byli zpravidla vyšší pracovníci bezpečnostní služby, veliteli operačních jednotek vedoucí příslušných oddělení gestapa. Jednotku tvořilo asi sto pracovníků gestapa, kriminální policie a pomocného personálu. Jedna z těchto jednotek patrně provedla také vraždu u jámy Barbora.

K vyšetřování této první hromadné vraždy, spáchané nacisty na Těšínsku, došlo hned bezprostředně po válce v souvislosti s procesem proti Franzi Frankovi. U soudu se Frank stále odvolával na to, že dostal od příslušníků SS příkaz, aby je doprovodil na adresy, které mu určili, že však sám nic neovlivňoval. Zdůrazňoval, že skupina povstalců se v obci veřejně scházela a jejich jména byla obecně známa. Jeden ze svědků k tomu však poznamenal, že právě v Dělnickém domě, kde se ony schůzky konaly, měl Frank svou živnost, takže dobře věděl, kdo na schůze povstalců chodí. Konkrétní důkazy ale soudu předloženy nebyly, takže byl 28. 6. 1946 odsouzen pro členství ve zločinecké organizaci SA na 16 let těžkého žaláře. V roce 1953 mu byl po amnestii zbytek trestu prominut, v roce 1972 zemřel.

Skuteční pachatelé zločinu zůstali nepotrestáni, protože nebyli zjištěni. Obnovené vyšetřování v roce 1978, tedy po 40 letech od zločinu, nemohlo už pachatele odhalit. Bylo by to asi nemožné i s menším časovým odstupem. Operační komanda působila totiž jen dočasně v prvních měsících války, takže jména jejich příslušníků ani nestačila vejít ve známost. V dochovaných materiálech gestapa se však přece jen některá jména velitelů objevila.

Okupaci Horního Slezska prováděla 14. armáda, již velel generálplukovník Wilhelm List, později polní maršál a velitel jihovýchodní fronty. Za zločiny spá-

chané wehrmachtem na Balkáně byl po válce odsouzen k doživotnímu žaláři.

K této armádě byla přidělena einsatzgruppe I utvořená ve Vídni, již velel SS brigadeführer Bruno Streckenbach, pozdější velitel bezpečnostní policie v Generálním gouvernementu, šéf personálního oddělení říšské bezpečnostní služby RSHA a velitel dvou divízií SS. Po válce byl odsouzen v Sovětském svazu k trestu 25 let žaláře, v roce 1956 byl předán do NSR a žil jako počestný občan v Hamburku. Jeho zástupcem a od 3. října 1939 velitelem skupiny byl SS sturmbannführer Walter Huppenkothen, právník, později v hodnosti SS standartenführera vedl nejdůležitější oddělení IV A na ústředí gestapa v RSHA v Berlíně a vyšetřoval i účastníky protihitlerovského „spiknutí 20. července 1944“. Byl za tuto činnost po válce v Německu několikrát souzen, ale záhy se ocitl na svobodě a pracoval u pojišťovací společnosti v Mannheimu. Za své válečné zločiny spáchané na Horním Slezsku se před soud vůbec nedostal.

Komanda Streckenbachovy I. operační skupiny vstoupila do Polska bezprostředně po útoku německé armády už v prvních dnech září 1939. Soustřeďovala se na bývalém československém území, část jednotek včetně dálhopisu byla ještě počátkem září v Novém Jičíně. Podle dochovaného hlášení z 5. září byla čtyři komanda této skupiny již rozmístěna v Katovicích, Těšíně, Zakopaném a Rybníku. Právě v Těšíně sídlil hlavní štáb skupiny a velení komanda 2/I, v jehož čele stál SS sturmbannführer vládní rada Müller. Obě formace však brzy přesídlily do Krakova (štáb 7. září a Müllerovo komando 13. září).

Do Těšina je přišlo z Rybníku vystrídat 16. září 1939 komando 4/I vedené SS standartenführerem vládním radou Carlem Brunnerem. Velení komanda sídlilo v těšínské radnici a řídilo dvě podřízené jednotky — oddíl v Karvině, kde byl velitelem SS untersturmführer Schulze (není to onen „vedoucí gestapa“ Scholze, na něhož vzpomínají svědkové jako na velitele exekuce u jámy Barbora?), a oddíl v Bilsku s velitelem SS untersturmführerem Maackem. Kompetenčně komando postihovalo okresy Těšín, Bielsko-Biala, Pszczyna a Rybník. Působilo v Těšíně až do konce října 1939, kdy se po vzniku ústřední gestapa v Katovicích utvořila v Těšíně pobočná úřadovna gestapa, se zachováním dosavadního členění na dvě podřízené úřadovny v Karvině a v Bilsku.

Brunnerovo komando 4/I spáchalo první zločiny už před svým příchodem na Těšínsko. Jeho příslušníci vyzvedli 16. září z věznic v Pszczyně 6 vězňů označených za slezské povstalce, zatímco další vězňové jim museli vykopat hrob. Postříleli je stejným způsobem, jakého použili o pár dnů později v Karvině. Případ však vyvolal spor s místním velitelem četnictva ohledně kompetence k zásahu, kterou velitel komanda Brunner v dopise pszczynskému landrátovi z 27. září vysvětluje jednoznačně ve svůj prospěch: „K záležitostem politicko-policijním náleží zejména také potírání povstalců, polských svazů a sdružení a vůbec všeho odporu Poláků vůči úsilí německé říše...“. Další zločin spáchali příslušníci komanda v obci Krasna ležící poblíž Těšina, ale na dnešní polské straně. Tam 22. září zastřelili 12 údajně bývalých polských povstalců, přivezených z těšínské věznice, a nechali je zakopat přímo v poli na místě vraždy.

Lze téměř s jistotou předpokládat, že zločin u jámy Barbora má na svědomí právě toto komando. Od 3. září 1939 sice působila na Slezsku ještě operační skupina zvláštního určení vedená SS obergruppenführerem Udo von Woyrschem, pozdějším velitelem oblastí SS Elbe se sídlem v Drážďanech. Jako jeden z mála nacistických zločinců byl v roce 1957 odsouzen v Osnabrücku k 10 letům vězení. Zvláštní určení skupiny spočívalo především v úkolu přímé likvidace polských povstalců. Skupina tento úkol prováděla s mimořádnou brutalitou a spáchala řadu vražd, avšak na Těšínsku patrně nepůsobila (je zjištěna její činnost v okresech Rybník—Pszczyna, Lubliniec—Tarnowskie Góry a na Krakovsku).

Vrahové od jámy Barbora tedy nebyli vypátráni a spravedlivě potrestáni, podobně jako viníci dalších

celkem 28 hromadných vražd, spáchaných příslušníky německých „operačních skupin“ na území Horního Slezska již během prvních dvou měsíců války.

Výběr z literatury a pramenů:

Datner, Szymon: Zbrodnie Wehrmachtu w Polsce w czasie kampanii wrześniowej (1. IX. 1939 — 15. X. 1939). In: Eksterminacja ludności w Polsce w czasie okupacji niemieckiej 1939—1945. Poznań—Warszawa 1962, s. 16—49.

Grünger, Karol: SS — Hitlerova černá garda. Praha 1981.

Konieczny, Alfred: W sprawie policyjnych grup operacyjnych Streckenbacha i von Woyrscha na Górnym Śląsku we wrześniu i październiku 1939 r. Studia Śląskie X. Warszawa 1966, s. 225—270.

Leszczyński, Kazimierz: Działalność Einsatzgruppen

policji bezpieczeństwa na ziemiach polskich w 1939 r. w świetle dokumentów. Biuletyn Głównej Komisji Badania Zbrodni Hitlerowskich w Polsce, XXII. Warszawa 1971, s. 7—25.

Radziwończyk, Kazimierz: Okupacyjny zarząd i zbrodnie wojenne Wehrmachtu podczas agresji na Polskę 1. IX. — 25. X. 1939. Wojskowy Przegląd Historyczny 1973, č. 2, s. 98—141.

Sládek, Oldřich: Zločinná role gestapa. Nacistická bezpečnostní policie v českých zemích 1938—1945. Praha 1986.

Vávrovský, Emil: Karviná za nacistické okupace (1939 až 1945). Těšínsko 1959, č. 10, s. 1—3.

Archív ministerstva spravedlnosti Praha, spis mimořádného lidového soudu Ostrava Ls 559/46 (F. Frank). Krajská správa SNB Ostrava, vyšetřovací spis ČVS 106/1978.

Pečetí obcí bývalého frýdeckého panství

Karel Müller

Z jednotlivých oblastí zkoumaných heraldikou (naukou o znacích) a sfragistikou (naukou o pečetích) je dnes neživější a nejrozšířenější sféra komunální, problematika vzniku a vývoje znaků a pečetí měst, městeček a vsí. Zatímco městům a městečkům u nás už se v tomto směru dostalo náležitých zpracování¹⁾, byt i zde zbývá ještě dost otevřených otázek, vesnickým obcím byla dosud věnována pozornost jen omezená. U vsí se zde ovšem jedná převážně pouze o pečetí, neboť o znacích můžeme hovořit jen v nečetných případech, kdy došlo k jejich udělení panovníkem nebo feudální vrchností. Pečetí poddanských vsí se vyskytují sporadicky již v průběhu 16. století, ale teprve ve století následujícím se jejich počet začíná postupně zvyšovat a během 18. století si pořizuje své pečetidlo se svobodně zvoleným symbolem téměř každá obec v českých zemích. Potřeba disponovat vlastním pečetidlem (typářem) úzce souvisela především s velkým nárůstem obecní administrativní agendy. A zřejmě právě značné množství materie je příčinou toho, že s výjimkou několika málo příspěvků a soupisů maximálně okresního záběru nemáme dosud k dispozici rozsáhlejší přehledy obecních pečetí a jejich symboliky, nemluvě už o obecněji pojatých studiích k této problematice.²⁾

Vše výše řečené platí také o Slezsku, resp. jeho tzv. rakouské části konstituované po porážce Rakouska Pruskem v roce 1742. Relativně nejvíce informací máme pouze pro Těšínsko, a to především zásluhou polského heraldika a sfragistika Mariana Gumowského, jehož dnes již půlstoletí starý přehled obecních pečetí na Těšínsku si udržuje stále svou životnost a odbornou váhu.³⁾ Drobnější časopisecké příspěvky věnovali obecním pečetím v této oblasti Jaroslav L. Mikoláš a Emeric Nemeček.⁴⁾ Gumowski prostudoval značné množství archivního materiálu uloženého v polských archívech, nedostupné mu však zůstaly písemnosti slezských katastrů, které v době přípravy jeho práce byly uloženy v tehdejším Říšském archívu v Opavě, předchůdci dnešního státního oblastního archívu. Přitom elaboráty tzv. karolinského katastru z počátku 20. let 18. století, tzv. josefského katastru z konce 80. let 18. století a matriky výnosu pozemků z roku 1820 jsou základ-

ním a nevhodnějším pramenem pro sledování vývoje obecních pečetí a jejich symboliky ve Slezsku, neboť jednotlivá přiznání poddanského majetku musela být povinně stvrzena obecní pečetí. Zvláště důležitý v tomto směru je katastr karolinský, poněvadž právě v souvislosti s jeho realizací si často obce ve Slezsku pořizovaly svá první vlastní pečetidla. Na Moravě k tomu jevu došlo teprve o necelé tři desítky let později v rámci tereziánského katastru a v Čechách dokonce až v 80. letech 18. století při vytváření katastru josefského⁵⁾. Významu karolinského katastru si byli vědomi Mikoláš i Nemeček, kteří jeho elaboráty pro studium obecních pečetí sice využili, avšak heuristiku prováděli nesoustavně a výsledky svého zjišťování již nekonfrontovali s katastry časově mladšími. Dopouštěli se tak častých omylů a nepřesností zapříčiněných zvláště nekvalitními popisy mnohdy nezřetelných otisků pečetí pod papírovým krytem, které jsou zvlášť typické pro katastr karolinský, zatímco např. v matrikách výnosu pozemků jsou pečetí téměř výhradně provedeny v červeném vosku.

Ve snaze vyrovnat se s těmito nepřesnostmi v dosavadní literatuře rozhodli jsme se postupně podat přehled vývoje pečetní symboliky jednotlivých obcí na Těšínsku na základě systematického průzkumu otisků ve všech zmíněných katastrech s přihlédnutím k později užívaným úředním razítkům. Jak jsme již výše uvedli, většina obcí si pořídila vlastní typár na počátku 18. století. Poněvadž se jednalo o poměrně drahý předmět, zůstával často v užívání po dobu delší než jedno století a v polovině 19. století či na jeho konci byl vystřídán kovovým nebo již pryžovým razítkem. Otisky v karolinském a josefském katastru, jakož i v matrice výnosů pozemků tvoří tedy dostatečnou heuristickou základnu pro sledování této problematiky a spolehlivě podchycují téměř všechny užívané typáře jednotlivých obcí.⁶⁾

V roce 1962 uveřejnil v časopise Těšínsko J. L. Mikoláš již zmíněný článek o pečetích obcí bývalého frýdeckého panství a několika dalších vsí náležejících později k frýdeckému okresu. Pro svou práci využil sice otisků v karolinském katastru, avšak především se soustředil na novodobá razítka obcí, jejichž symbo-